HALK KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMLARI: 16

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

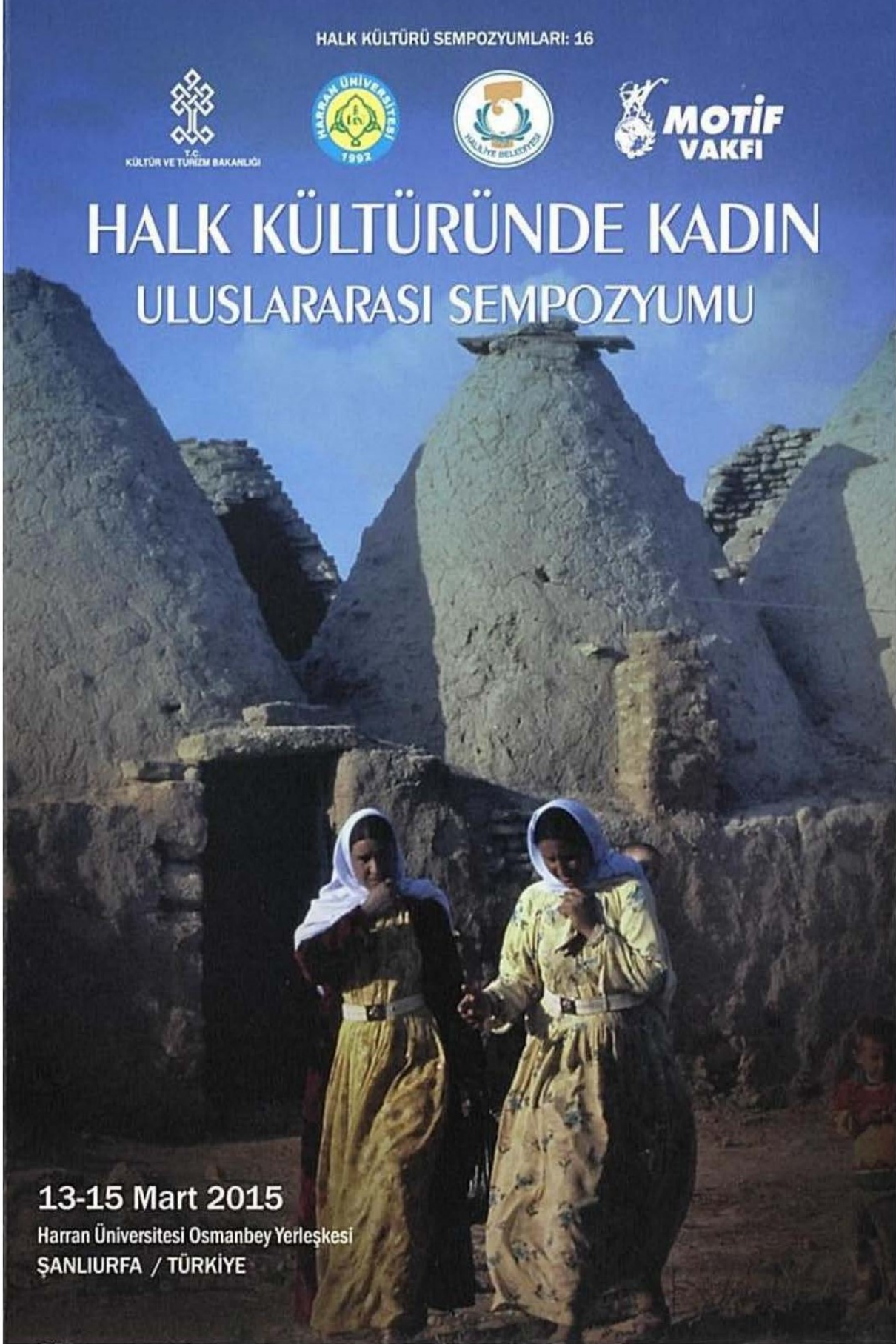
HARRAN ÜNİVERSİTESİ 1992

HALİLİYE BELEDİYESİ

MOTİF VAKFI

HALK KÜLTÜRÜNDE KADIN

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

13-15 Mart 2015

Harran Üniversitesi Osmanbey Yerleşkesi

ŞANLIURFA / TÜRKİYE

HALK KÜLTÜRÜ SEMPOZYUMLARI: 16

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

MOTİF VAKFI

HALK KÜLTÜRÜNDE KADIN

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

CİLT 2

13-15 Mart 2015

Harran Üniversitesi

Osmanbey Yerleşkesi

ŞANLIURFA / TÜRKİYE

www.motifsempozyum.com

Baskı
Yediz Ofset Matbaacılık Etiket San.Tic.Ltd.Şti.
Tel: 0212 544 56 12 / istanbul
Matbaa Sertifika No: 35579

İletişim Adresi
Motif Halk Oyunlan Eğitim ve Öğretim Vakfı
Dervişali Mah. Kariye Yağhanesi Sk. No 5 D : 3-4
Edirnekapı Fatih / İSTANBUL Türkiye
Tel.: 444 8 683 Faks: +90 212 6355243
motif@motifvakfi.com http: //www.motifvakfi.com

ISBN 978-975-9049-17-1

Motif Vakfı Yayınları Sıra No: 17

HALK KÜLTÜRÜNDE
KADIN
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ-II

13-15 MART 2015

ŞANLIURFA

Editör
Yrd. Doç. Dr. Abonoz KÜÇÜK

Editör Yardımcısı
Öğr. Gör. Dr. Sezen GÜNGÖR

Redaksiyon
Merve YILMAZ
Osman KARA
Hilal OKUR

İstanbul 2017

Yayımlanan bildirilerin dil, imla ve ilmi sorumluluğu yazarlarına aittir.

BİR GÖÇMEN KADININ VAR OLMA SAVAŞI.....1511

Leyla YILDIRIM

KADIN KONULU TATAR TÜRKÜLERİNİN ÖZELLİKLERİ.....1525

Ramilya YARULLİNA YILDIRIM Çetin YILDIZ

İRAN TÜRKMENLERİ ARASINDA ŞİFACILAR: GÖKLEN ve NOHUR TAYFALARI ÖRNEĞİNDE.....1539

Zeynep YILDIRIM

KADIN AĞZI TÜRKÜLER..... 1546

Ayfer YILMAZ

FEMİNİST KURAM VE TÜRK HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARI.....1566

Mehmet Ali YOLCU

ÂŞIK TARZI TÜRK ŞİİRİNDE KADIN TASAVVURU.....1580

Ayşe YÜCEL ÇETİN

FOTOĞRAFLAR.....1593

FEMİNİST KURAM VE TÜRK HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARI

Mehmet Ali YOLCU*

Özet

Batı'da 1970'li yıllardan itibaren halk bilimi çalışmalarında uygulanan Feminist Kuram'ın Türk halk bilimi araştırmalarında kullanılmaya başlanması, oldukça yeni bir durumdur. Kültürel çalışmalarda Feminist Kuram, özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin sınırları, aksiyon ve söylem düzeyinde karşılık bulan cinsiyet farklılıkları üzerindeki toplumsal algı, geleneksel tutumların yaygınlık alanı ve toplumsal evrim sürecinde dönüşümlerin nasıl olduğunu anlamaya yönelik bir paradigma geliştirmiştir. Feminist Kuram'ın ürettiği toplumsal cinsiyet terimi, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılmaktadır. Diğer yandan bir kültürel bölgedeki grubun içinde kadın ve erkek ilişkileri, cinsler arasındaki güç dağılımı ve bunun yapısal çerçevesi ve tüm bunlara kültürel kodların etkisi, bu kuramın ilgilendiği araştırma konuları arasındadır. Kuramın üzerinde durduğu bir başka konu, cinsler arası karşıtlıktır. Karşıtlık, kadın ile erkek kimliğini biçimlendiren önemli bir olgudur. Örneğin, geleneksel toplumda erkek, kadının karşıtı konumundadır; eğer kadının sınırlarına girebilecek tavır ve tutumları benimserse yaftalanır ve toplumsal yaptırıma uğrar. Bu çalışmada Batı'da halk bilimi çalışmalarında Feminist Kuram'ın etkileri ele alınarak bu kuramın geliştirdiği inceleme yönteminin Türk halk bilimi çalışmalarında uygulanabilirliği ya da nasıl uygulanacağı ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Feminist Kuram, Toplumsal Cinsiyet, Halk Bilimi.

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, mehmetaliyolcu@nevsehir.edu.tr

Giriş

19. yüzyıldan itibaren özellikle Avrupa'da sistemleşen feminist bilinç, kadınların bağımlı bir cinsiyet grubu olmalarından hareketle ikinci cins konumuna indirgenmelerinin fark edilmesi ve bu durumun doğal nedenlere dayanmayıp kültürel gerekçelerle inşa edildiği noktasında bir tespite yönelinmesi sonucunu doğurmuştur. Bu bilinçten hareket eden feminist aktivist ve düşünürler, kadının ikincil konumunun değiştirilmesi için bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Kadının cinsel kimliği nedeniyle uğradığı baskı ve olumsuz koşulların değiştirilmesi taleplerini içeren feminizm, geleceğe yönelik eşitlikçi bir bakış açısı sunması bakımından toplumsal gelişmeyi tetiklemiş bir akımdır.

Kadınların toplum içindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören bir doktrin olarak tanımlanan feminizmin ortaya çıkışı, 18. yüzyılın sonlarına rastlar. Latince "kadın" anlamına gelen "femine" sözcüğünden türetilen feminizm, Fransızcaya 1837'den sonra, İngilizceye ise 1890'larda "womanism" (kadıncılık) ismini alarak girmiştir. 19. yüzyılda bu akımı kuramsallaştıran feminist düşünürler, Marry Wollstonecraft, Frances Wright, Sarah Grimke, Sojourner Truth, Elisabeth Candy Stanton, Susan B. Antony, Harriet Taylor ve J. Stuart Mill'dir (Sevim 2005: 7, 55).

Feminist akımlarla ilgili bütün kaynaklar, ilk akım olarak liberal feminizmi anlatmakla işe başlarlar. Bunun sebebi, hem tarihsel olarak diğer yaklaşımlardan önce gelmesi, hem de feminizmle ilgili tüm diğer yaklaşımların öncelikle liberal feminist tezlerle bir hesaplaşmaya girme ihtiyacı hissetmeleridir. Liberal feminizm, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin açıklamasını toplumsal ve kültürel tutumlarda arar. Liberal feministlere göre kadınların içinde bulundukları ikincil durumun nedenlerinden biri, ev hanımlığıdır. Evde tüm gün kapalı kalan kadının ilgi odağı dış dünya olamaz. Bu kadın evinin kölesi, mobilya ve eşyalarının hizmetçisi olmaya itilmiştir. Bu kadınların kurtuluşu, ancak ev dışında çalışmalarıyla mümkündür. Liberal feministler kadının çalışmasını sadece onun evinin kölesi olmaması için savunmazlar, onlara göre kadının tam olarak özgürlüğe kavuşmasının ekonomik olarak erkekten

bağımsızlaşmasına ve onunla eşit haklara sahip olmasına bağlı olduğunu da savunurlar. Onlara göre, kamusal alana çıkmak kadının özgürlüğünün teminatı olmasına rağmen bu durum yeterli değildir; kadının sağlıktan siyasete tüm temel hakları elde etmesi gerekmektedir. Erkeklerle eşit siyasal, sosyal, hukuksal haklar talep edilir (Sevim 2005: 58-59).

1960'ların kolektif kadın hareketinin doğurduğu feminist kuramlardan en önemlilerinden biri, Radikal Feminizmdir. Kadın bedenine ve cinselliğine odaklanan radikal feministler, kadının ezilmesinin bütün ezilme biçimlerinin kökenini oluşturan evrensel bir olgu olduğunu düşünmekte ve kadınların sömürülmesi ve baskı altında tutulmasının temel nedenini, kadınlarla erkekler arasındaki biyolojik farklılıkta görmektedirler. Kadının baskı altında olması ve kadın erkek arasındaki çelişkinin temelde aile kurumundan türediğini savunan Radikal Feminizm, kadınları, erkeklerin sahip olduğu, denetlediği ve fiziksel olarak egemenlik kurduğu bir dünyada evrensel olarak ezilen bir "kız kardeşlik" olarak tanımlamışlardır. Aile, ataerkil düzen içinde kadınları erkeklere hizmet etmeye ve bu hizmet etme rolünü kabul etmeye şartlandıran erkek egemen ideolojinin yeniden üretilmesini sağlayan kurum olarak görülmektedir. Bu nedenle radikal feministler, aile kurumunu reddetmektedirler (İmançer 2002: 158).

Marksistler ise, kadının ezilmesinde cinsiyet farklılığının pek de etkili olmadığını belirtmekte, kadının asıl kötü durumda oluş nedeninin sınıf farklılığı olduğu konusu üzerinde ısrarla durmaktadırlar. Sınıflı toplumda gerçek anlamda fırsat eşitliğinin olmayacağını düşünmekte ve kadının baskı altında oluş nedeni olarak kapitalizmi göstermektedirler. Tüm diğer ezilenler gibi kadınlar da ancak bu sistemden kurtulup sosyalist sisteme geçilince hiç kimseye ekonomik olarak bağımlı olmayacaklarından erkeklerden bağımsız ve dolayısıyla onlara eşit olacaklardır (Demir 1997: 56). İmançer'in (2002: 155) belirttiğine göre, feminist teorinin gelişmesinde Marx ve Engels'in görüşlerinin büyük önemi vardır. Engels'e göre, tarihsel gelişim sürecinde ilkel toplumlarda kadın ve erkeğin iş bölümü vardır, fakat cinsiyet uzlaşmazlığının bulunmadığını savunmaktadır. İlkel toplumda ev içindeki üretim araçları kadınların, ev dışındakiler de erkeklerin denetimindeydi. Engels,

daha sonra üretimin ev dışında yoğunlaştığını söyler. Artı-değerin erkeğin üretim alanında olması, onun servetin sahibi ve aynı zamanda mülkün sahibi olmasını getirmiştir; bu da erkeğin kadın üzerinde yeni bir ekonomik güç elde etmesini sağlamıştır. Donovan'a göre ise (2014: 149-150); "ataerki" kavramını radikal feministlerden ödünç alan Marksist feministler, kadınların emeğinin kocaları tarafından sömürüldüğüne dikkat çekmişlerdir. Engels'in öngördüğü gibi kadınlar, toplumsal emek gücüne katılarak özgürleşmek yerine, iki işi birden yapmak zorunda kalmışlardır: Kamusal alanda ücret için çalışmak, fakat özel alanda ücretsiz ev işi yapmaya devam etmek. Engels'e göre bu durum, kapitalist düzende kadınların özel alanda ev işleriyle sınırlı tutulmalarına ve çalışma hayatından dışlandıkları sürece toplumsal bağlamda erkeklerle eşit olanaklara kavuşamayacağına işaret etmektedir.

Sosyal Bilimler ve Feminizm

Toplumsal cinsiyet rollerine ve eşitsizliğine ilişkin görüşler, diğer bazı disiplinlerde olduğu gibi, antropoloji, sosyoloji gibi beşeri bilimlerde de feminist düşüncelerin doğmasına yol açmış, etnik-merkezciliğin yanı sıra "eril-merkezcilik" sorgulanmaya başlamış, böylelikle feminizm akademik alana taşınmıştır (Özbudun 322). Kuşkusuz, özellikle kadın hareketleriyle bağlantılı olarak süren faaliyetler ve değişimlerle beslenmiş olan akademik feminizm, antropolojinin yanı sıra sosyoloji, felsefe, edebiyat gibi çeşitli disiplinlerle de kesişir ve asıl bu meselelerin başında, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kadına yönelik baskının evrensel ya da tikel olup olmadığı gelir ki bu da kültür bilimlerinin toplumlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmasına oldukça uygun düşmektedir (Özbudun vd. 2005: 322).

Sosyal bilimlerdeki feminist araştırmaların yoğunlaştığı 1960'ların sonlarında bilginin bir toplumsal cinsiyet meselesi olup olmayacağı, feminist epistemolojinin mümkün olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. Harding, "feminist ampirizm", "feminist bakış açısı epistemolojisi" ve "feminist postmodernizm" olmak üzere üç feminist yaklaşım ayrımı yapmak gerektiğini belirtir ve feminist ampirizmin sosyal bilim araştırmalarına yönelen feministlerin konumu olduğunu bildirir.

Feminist bakış açısı epistemolojisinin önemli temsilcilerinden Hartstock'a göre, feminist bakış açısı epistemolojisi üç evrede yapılandırılır: Birinci evrede, kadınlar toplumdaki genel işbölümü içinde özel bir konum işgal etmektedir. İkinci evrede, bu durumun dünyayı bilme ve yaşamanın feminist temelinin nasıl oluşturulabileceği gösterilir. Üçüncü evrede, feminist bilginin güvenilir bir bilgi olduğunu göstermeyi gerektirir. Kadınların toplumsal işbölümü içindeki yerlerine bağlı olarak farklı bilme biçimleri vardır. Feminist epistemoloji, geleneksel epistemolojilere büyük ölçüde benzemektedir, ancak onların kavrayamayacağı görüşler ve reform imkânları sunmaktadır (Benton ve Craib'den akt. Güçlü 2012: 114).

Feministlerin görüşü, özellikle sosyal bilimlerde nesnel ve değerlerden arınmış olunamayacağı üzerine odaklanmıştır. Bu bağlamda Harding, geleneksel araştırmalarda kavramlaştırmanın erkek deneyimini yansıttığını, araştırmalarda toplumsal yaşamda erkekler açısından sorun olduğu düşünülen olguların soruya dönüştürüldüğünü belirtmektedir. Harding'e göre, araştırmalarda birçok olgu tipik erkek deneyimi sonucu sorun olarak tanımlanmakta, tipik kadın deneyimi sonucunda sorun olarak tanımlanan olgular ise görünmez kılınmaktadır. Kadın deneyimini önemseyen yeni bir analiz geleneği, toplumsal yaşamın tümünü etkileyecek güçtedir ve bu araştırmacılara yeni kaynaklar sağlayacaktır (Karaduman 2006: 88-93). Diğer yandan Marie Mies, feminist bir araştırma için metodolojik ilkeleri şu şekilde ele almıştır: 1. Değerden arınmış araştırma önermesi, araştırma nesnelerine karşı tarafsızlık ve kayıtsızlık ilkesi yerine, araştırma nesneleri ile kısmen yan tutan, kısmi özdeşleşmeyle gerçekleştirilen "bilinçli taraflılık" benimsenmelidir. 2. Araştırmacı ve araştırma nesneleri arasındaki dikey ilişki ve yukarıdan bakış, yerini aşağıdan bakışa bırakmalıdır. 3. Salt düşünmeye dayalı, katılımsız "seyirci bilgisi", kadının kurtuluşu için yerini eylemlerde, hareketlerde ve mücadelelerde aktif katılıma bırakmalıdır. 4. Kadınların ezilmesi ve sömürülmesine karşı çıkmak, ataerkil sistemi anlamak için başlangıçtır. 5. Araştırma süreci hem araştırma özneleri sosyal bilimciler, hem de araştırma nesneleri (hedef gruplar olarak kadınlar) için bir bilinçlenme süreci olarak yaşanır. 6. Kadınların problem-formülasyonu metodolojisi ile kolektif bir iç sorgulama

yapmaları, kadınların bireysel ve sosyal tarihlerinin incelenmesiyle yan yana gitmelidir. 7. Kadınlar kendi deneyimlerini kolektifleştirmeye başlamadıkça kendi tarihlerine sahip çıkamazlar (Mies 1995: 48-64).

Sosyal bilimlerdeki feminist etki, feminist antropolojinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet ve kültür ilişkileri üzerine çalışmalar yapan Margaret Mead, özellikle "Sex and Temparement [Cinsiyet ve Mizaç]" adlı eserinde, kadın ile erkeğin cinsiyet rollerinin biyolojik değil, kültürel temelde açıklanabileceğine ilişkin görüşler ileri sürmüştür. Cinsel dimorfizmin tipolojik temellerinin abartıldığı, erkek ile kadın arasındaki ayırımların kültürel ve yapay olduğu, kültürün toplumdaki fırsatların bireysel yeti ve mizaçları da göz önünde bulunduran bir tarzda adilce dağıtılmasıyla değiştirilebileceğini savunmuştur (Özbudun vd. 2005: 326). Mead'in cinsiyet rollerinin ve mizaçlarının sosyo-kültürel yapılanması ile ilgili olarak sorduğu temel sorular şunlardır: 1. Erkek ve kız çocuklar farklı toplumlarda toplumsal rollerini nasıl öğrenirler? 2. Ne tür davranışlar erkek davranışı ya da kadın davranışı olarak sınıflandırılır? 3. Ne tür davranışlar cinsiyete göre sınırlandırılamaz? Kısaca, toplumlar cinsiyet farkını, rol farkını tanımlamada nasıl kullanırlar, sorusunu soran Mead'e göre, eğer her toplumun biyolojik cinsiyet farkını nasıl oynadıklarını karşılaştırırsak, hangi toplumsal yapıların köken itibariyle cinsiyet/toplumsal cinsiyet olgularından bağımsız olduklarını daha iyi anlayabiliriz; buna bağlı olarak, toplumlar arasında kadınlık ve erkeklik rolleri ve konumları çok farklı olabilmektedir (Özbudun vd. 2005: 328, Emiroğlu ve Aydın 2009: 307). Mead, "Male and Female [Kadın ve Erkek]" başlıklı kitabında ise, yine kültürel çeşitlilikten söz etmekle birlikte, bu kez bu çeşitliliği cinsler arasındaki üreme fonksiyonları ve anatomik farklılıklarla koşullanmış olan 'birincil cinsiyet farkları' olarak tanımladığı şeyle temellendirmiş, bu birincil, kültür-öncesi cinsiyet farklılıklarının hem toplumsal roller hem de mizaç üzerinde etkisi olduğunu iddia etmiştir. Kadın, kadın olarak tam üyeliğini biyolojik çocuk doğurma yeteneği ile gerçekleştirirken, erkek, erkek olarak tam üyeliğini kültür alanındaki başarılarıyla gerçekleştirmektedir. Bu mantıktan hareketle Mead, erkek faaliyetlerinin evrensel olarak kadın

faaliyetlerinden daha önemli addedildiği sonucuna varmıştır (Özbudun vd. 2005: 330).

Halk Bilimi ve Feminizm

1960'lı ve 1970'li yılların folklor çalışmaları, "performans" adıyla çağdaş bir paradigma geliştirerek metnin aksine sürece ve bağlama odaklanmayı keşfetmiştir. Performans teoriyi savunanlar bireysel yaratıların ve izleyici etkisinin bir metni yeniden yarattığını ileri sürerek, geleneğin, topluluklar içinde yer alan anlayışın, kültürel formlar üzerine yerleştirilen değerin biçimlenmesinde bireyin rolü üzerine eğilmişlerdir. Performansçıların içinde bulunan bazı feminist araştırmacılar, sonradan oluşturulan kimliğin yansıtıcısı olarak kadınların geleneksel davranış ve deneyimlerine dikkat çekmişlerdir. Kousaleos'un aktardığına göre (1999: 23), feminist halk bilimciler, kadınların ürettiği sözlü ürünlerin tür adlandırmalarını yaparak folklor çalışmaları için kullanılabilirliği olası türlerin yelpazesini genişletmişlerdir. Böylece müstehcen şakalar, dedikodular önemli ve kabul edilebilir türler haline gelmiştir.

Cinsiyet ve folklor konulu çalışmaların ilk koleksiyonu, 1975 yılında "The Journal of American Folklore" dergisinin "Women and Folklore [Kadınlar ve Folklor]" adıyla çıkan özel sayısıdır. Bu sayıda editör Claire Farrer, kadınlara özgü türlerin halk bilimciler tarafından küçümsendiğini ve göz ardı edildiğini öne sürmüştür. Farrer, etnograflar tarafından incelenen cinsiyet rollerinin kültürel beklentileri nasıl etkilediği hususunda, halkbilimciler tarafından çalışılan kadına özgü geleneksel algının ve onların evcil, besleyici ve özel alanda ikamet eden şeklinde egemen kültürel görüntülerinin varlığından söz etmiştir (Farrer 1975: V).

Erken dönem feminist halk bilimciler, tür kategorilerinin keşfi ve yayılması noktasında kadın anlatıları üzerine çalışmışlardır. Kültürel ifadenin kadın formları üzerinde yapılan çalışmalar esnasında kadınlara özgü yeni anlatı türleri keşfedilmiştir. Sandra Dolby Stahl'ın 1975'teki "The Personal Narrative as Folklore Genre [Bir Folklor Türü Olarak Kişisel Anlatı]" adlı doktora tezi ve Susan Kalcik'in kadın rap gruplarındaki anlatılar üzerine yaptığı çalışma gibi kişisel anlatılar üzerindeki ilk çalışmalar, tür tanımları üzerinde

durmuştur. Bu çalışmaları, William Labov, Joshua Waletsky, Rosan Jordan, Susan Hollis, Linda Pershing ve Katherine Young'un feminist bakış açısıyla yaptıkları ve kadın halk sanatçılarının repertuarları ve kadın icrasına yönelen çalışmaları takip etmiştir (Kousaleos 1999: 23-24).

İlerleyen yıllarda feminist kuramın geliştirdiği paradigmalar, folklor çalışmaları üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Feminist halk bilimi yaklaşımını benimseyen araştırmacılar, klasik saha çalışmalarına eleştiriler getirerek otorite, kurumsal yapılar ve güç ilişkileri üzerine çalışmalarını genişletmişlerdir. Elaine Lawless ve Lila Abu-Lughod gibi feminist halk bilimciler ise kadın anlatıları üzerine yeni etnografik yöntemler ve yazılı sunum stilleri geliştirmeye çalışmışlardır. 1993'te kaleme aldığı "Holly Women [Kutsal Kadınlar]" eserinde feminist folklor teorisini etnografiyle birlikte cinsiyet, tür, deneyim, kavram ve mücadele perspektifinden kullanmıştır. Kadın hayat hikâyeleri ve kadın bağlamında yaratılmış metinleri sorunsallaştıran Lawless, metin yaratma sürecini inceleyerek yeni metodolojik yaklaşımlar geliştirmiştir (Kousaleos 1999: 23-24; Mills 1993: 184-185). Lawless, mülakatlarda kadınların uyguladığı oto sansürü kaldırabilmek için birtakım girişimlerde bulunmuş ve fenomenolojik antropolojide kullanılan derinlemesine görüşme neticesinde ulaşılmaya çalışılan deneyim öyküleri üzerinden teorik kavramlaştırmalar yapmıştır.

Son yıllarda feminist kuram, cinsiyet, ırk, sınıf ya da tür hakkında yeni araştırma yöntemleri geliştirmiştir. Özellikle kadınları dezavantajlı grup olarak gören yeni feminist akımlar, kadınların sanatsal ifade biçimleri, ötekileştirilen kadının toplumsal cinsiyet kimliği, toplumsal grup bağları ve bunların otorite ilişkilerine etkisi üzerine odaklanmışlardır. Shuman'ın "Gender and Genre" (1993) çalışması gibi tür üzerine teorik açıdan yaklaşan çalışmaların yanında, Mills, Young, Deborah Kapchan, Julianne Short ve Michelle Kisliuk gibi folklorcu ve antropologların çalışmaları dikkat çekmektedir. Bu çalışmaların disiplinlerarası bir yaklaşım sergilediği de görülmektedir.

Kadın ve kültür konusunda Batı'da yapılan araştırmalarda kadınlık tanımı ve kadınların gündelik yaşam içindeki deneyimleri öne çıkmaktadır. Feminizmin temel argümanlarından biri kadının en önemli görevinin erkeklere hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecidir. Bu nedenle feminizme göre, kadının yükselişi için temelde toplumsal düzeyde yenilikler gereklidir. Çünkü kadınların içinde sosyalleştiği kültürel örüntüler, kadınlar için hakların elde edilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Aktaş'ın aktardığına göre (2013: 56), gerek bireyler arasındaki ilişkiler gerekse toplumların çeşitli kurumlarındaki iş ve özel ilişkileri kadınlarla ilgili gelenekleşmiş önyargılarca düzenlendiğinden kadın aile içinde etkenleştirilen, fakat sosyal yaşam alanı içinde edilginleştirilen kısır bir döngü içerisine hapsedilmektedir. Bu bağlamda aile ve toplumsal yaşamda kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalardaki farklılıkların sosyal yapı ve pratiklerin bir ürünü olduğunu belirten Chodorow, cinsiyet kimliklerinin gelişimine ilişkin kuramında ebeveynliğin toplumsal organizasyonunun geleneksel ve modern değerlerin etkisinde olduğunu savunur. Yine Aktaş'ın Chodorow'dan aktardığına göre (2013: 56), toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin temellerini sorgulamak için öncelikle kültür olgusunun yeniden çözümlenmesi gerekir. Bir başka deyişle ebeveynlik organizasyonu, simetrik özelliğe geçişi sağlamadıkça yani erkekler biyolojik anneliğin dışında kadınlar tarafından sürdürülen toplumsal ve kültürel rolleri üstlenmedikçe, cinsiyetçi sosyo-kültürel yapı ve cinsiyet hiyerarşisi varlığını devam ettirecektir. Bunun bir sonucu olarak da ikili toplumsallaşma sürecinde kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve bireyler arası ilişkiler sürecinde her gün yeniden üretilen cinsiyetlendirilmiş kişilikleri yaratmayı sürdürecektir.

Feminist Kuram tarafından sistemleştirilen "toplumsal cinsiyet" terimi, Ann Oakley'e göre, erkeklik ile kadınlık arasındaki buna koşut ve toplumsal bakımdan eşitsiz bölünmeye gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal düzlemde kurulmuş yönlerine dikkat çekmektedir. Fakat bu terimin kapsamı, ilk ortaya çıkışından beri, yalnızca bireysel kimliği ve

kişiliği değil, ayrıca simgesel düzeyde erkeklik ve kadınlığın kültürel idealleri ile stereotiplerini, yapısal düzeyde ise kurumlar ve örgütlerdeki cinsel işbölümünü içine alacak kadar genişlemiştir (Marshall 1999: 98). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak toplumsal ve kültürel olarak belirlenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen cinsiyet konumu ya da cins kimliğidir. Bu anlamıyla toplumsal cinsiyet, yalnızca cinsiyet farklılığını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirtir (Berktay 2000: 16). Toplumsal cinsiyeti iktidar tarafından düzenlenmiş ve kurgulanmış söylemsel bir inşa sürecinden bağımsız düşünmek olanaklı değildir. Cinsel kimlik, doğal bir öznellik taşımasının yanı sıra, kültürel dayatma yoluyla toplumsal bir rol olarak biçimlenir. Cinselliğin biyolojik etkenlerinden çok işte bu kültürel rolü, toplumun yapısal parçalarının ve kurumlarının ürettiği söylemle birlikte varlığını tescillemektedir. Cinselliğin toplumsal ve kültürel kökleri, kurgusal bir deneyim olarak "cinsel ahlak" adı verilen paradigmanın ortaya çıkışıyla ilişkilendirilir. Örneğin, kadın hazzını denetlemeye yönelik yasaklar dizisinde, toplumsal düzenleme bağlamında referans alınan namusa ilişkin yaptırımların oluşturulması için ataerkil toplumun meşru saydığı şiddet devreye girer. Toplumun stratejileri, birtakım ahlak kuralları içerisinde farklılaşır. Geleneksel kurumlarda namus olgusu, meşru şiddet yoluyla koruma altına alınırken Batı tipi modern ataerkil kurumlarda namusa ilişkin değerler söylem düzeyinde ve eğitim yoluyla aktarılır (Yolcu 2014: 212). Bu noktada geleneksel toplumun cinsiyet rolleri, ideal erkek ile ideal kadının nasıl olması gerektiğini bireylere aktararak cinsiyetler arası hiyerarşik sınırları çizer. Cinsiyet rolleri, dinamik bir norm söylemini açığa çıkartarak özellikle kadın kimliğinde tektipleştirici bir etki yaratır. Erkeğin bu toplumsal yapıda sürekli güçlü ve cesur, koruyucu özellikte olması beklenir. Kadın ise geleneksel öğretilerde erkeğe, dolayısıyla topluma hizmet ettiği, "himaye edilen" özelliğini koruduğu ölçüde varlığını anlamlı kılar.

Toplumsal cinsiyet, dil üzerinden belirginleşerek kadın ve erkeğin ayrı ayrı dil kullanımlarını destekler. Dil kullanımında hem kadına hem de erkeğe yönelik kısıtlayıcı kültürel kabuller,

cinsiyet rollerinin keskin sınırlarla ayrışmasının önünü açmıştır. Geleneksel toplumda erkeklikle bağdaştırılan cinsel edimde aktifliği betimleyen küfürlerin kadınlar tarafından kullanılması söz konusu olamaz. Erkeklerin grup ya da aile içinde küfürlü konuşmaları normal karşılanırken bu durum, kadınlar için norm dışıdır. Yine erkekler, toplum içinde "kadınsı" olarak imlenen "şekerim, çok şeker, şirin, cicim" vb. sözcükleri, "-cığım/çiğim" gibi küçültme ekleri ile "ay, ayol" gibi ünlem sözlerini kullanmaktan çekinirler. Çünkü bunlar, kadınlara ya da eşcinsel erkeklere özgü ve erkekliğin doğasına aykırı kabul edilir (Yolcu 2014: 304-305). Bu dil kullanımları, kültürel öğrenilmişliğin bireylerin davranış örüntüleri üzerindeki etkisini göstermesi noktasında ilginçtir.

Ülkemizde yapılan halk bilimi çalışmalarında feminist kuramın temel paradigmalarının son yıllarda -özellikle 2000'li yıllardan sonra- kısmen kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu paradigmaların başında yukarıda bahsedilen "toplumsal cinsiyet" gelmektedir. Örneğin Evrim Ölçer Özünel'in "Masal Mekânında Kadın Olmak" (2006), Aslı Büyükokutan'ın "Muğla Yöresi Kadın Merkezli Geleneksel Uygulamalar ve İşlevleri" (2012) adlı kitap boyutundaki çalışmalarda gelenekle kadın arasındaki ilişkiler sorgulanarak toplumsal cinsiyet bağlamında kadın konusu ele alınmıştır. Diğer yandan Evrim Ölçer'in "Türkiye Masallarında Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi" (2003), Özlem Akar'ın "Türk Masallarında Kadın Figürü Üzerine Bir İnceleme" (2006), Hülya Şenkul Sağlam'ın "Alevi Bektaşi Kültüründe Kadın" (2007), Melike Kaplan'ın "Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın" (2008), Sevim Şen'in "Anadolu Masallarında Kadının Yeri" (2008), Ş. Aysun Sadıç'ın "Masallarda Kadın" (2008), İrina Iusiumbeli'nin "Gagauz Yeri'nde Kadın" (2008), Asuman Güneş'in "Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın" (2009), Döndü Akçay Odabaşı'nın "Gündelikçi Kadınların Folkloru" (2009), Kadriye Ayyıldız'ın "Aşk ve Kahramanlık Konulu Türk Halk Hikâyelerinin Kurgusunda Kadının Rolü" (2011) adlı yüksek lisans ve doktora tezleri kadın konusunu işlemiştir. Bu çalışmalar içinde feminist kuramla ilişkili "toplumsal cinsiyet" teriminin öne çıktığı Evrim Ölçer Özünel ve Özlem Akar'ın çalışmaları dikkat

çekmektedir. Yukarıda sayılan çalışmaların büyük bir kısmı, sözlü türlerde kadının yerinin tespitine yöneliktir.

Dilimize çevrilen Mark Azadowski'nin "Sibirya'dan Bir Masal Anası" (2002) adlı kitap çalışması, Türkiye'de hem performansa hem de kültürün oluşturucusu ve aktarıcısı olan kadına dikkat çekilmesine katkıda bulunmuştur. Bunun dışında Esma Şimşek'in "Malatya'dan Bir Masal Anası: Suzan Geniş" (2002), "Kadirlili Bir Masal Anası: Meliha Varlı" (1996), "Kırşehirli Bir Masal Anası: Esma Demirdaş" (1999) başlıklı makaleleri de masal anlatıcısı üzerinden kültür ve değer aktarıcısı kadın üzerinde durmaktadır. Burada dikkat çeken bir nokta ise kadının masal bağlamında özellikle de "ana" kimliğinin öne çıkarılmasıdır. Yukarıda sayılan çalışmaların dışında kadın ve folklor ilişkisi üzerine yazılmış makaleler de bulunmaktadır.

Sonuç

Kadının geleneksel kültürümüzde saygın bir konuma kavuşması ve bir statüye sahip olması, daha çok annelik vasfıyla ilişkilendirilmiştir. Kısırlık, kadına atfedilen bir "kusur" olarak algılanmıştır. Doğumla -özellikle de kısırlıkla- ilgili halk bilimsel çalışmalar da böyle bir olgunun varlığını tekrar tekrar gözler önüne sermiştir. Kadın halk bilimcilerin geleneksel kültürdeki bu kadın algısını ele alış tarzı ile erkek halk bilimcilerin bakış tarzında ortaklıklar görülmektedir. Bu husus, feminist kuram temelinde yapılacak halk bilimi çalışmalarıyla aşılabilir. Kadın konusunda sorunlu bir geleneksel yapıya sahip ülkemizde Türk halk bilimi alanında kadının toplumsal statüsüne ve toplumsal cinsiyet kimliğine vurgu yapan çalışmaların artması, gelenek ile kurgulanmış kadın kimliği ilişkisinin sorgulanması, kadın üzerinde zorlayıcı kültürel kabullerin tespiti gerekmektedir. Bu konuda sorunsallaştırılması gereken sorular şunlar olabilir: "geleneksel yapı; toplumsal cinsiyet ve işbölümünde, rol ve statülerin belirlenmesinde işlevselliğe sahip midir?", "gelenek; sosyal, ekonomik ve siyasal alanda toplumsal cinsiyete bağlı söylem üretmede etkili midir?", "Mekânlara, nesnelere, dil kullanımlarına cinsiyet anlamı yüklenmesi söz konusu mudur?" Bu problemlerin çözümünde Rayna R. Reiter'ın derlediği makaleleri içeren ve dilimize çevrilen "Kadın Antropolojisi" (2014) adlı kitaptaki makalelerin Türkiye'deki kadın konulu halk

bilimi araştırmalarının konu ve bakış açısı bağlamında geliştirilmesi bakımından yararlı olacağını düşünmekteyiz. Söz konusu makaleler, Batı'daki kadın konulu çalışmalara imza atan kadın araştırıcıların deneyim ve birikimlerini de gözler önüne sermektedir.

Küreselleşme ve insanlığın ortaklaşa ürettiği evrensel değerler; cinsiyetler arası ayrımcılık, cinsel dokunulmazlık, bedensel bütünlüğün korunması, çocuk gelinler, namus kodlarıyla ilişkili kadın cinayetleri gibi geleneksel toplumun ürettiği birey özgürlüğünü kısıtlayıcı hususlarla mücadelede topluma birtakım yaptırımları dayatsa da bu noktada geleneksel yapıların bir direnciyle karşılaşılmakta; ancak zamanla bunun aşılacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda toplumsal ilişkileri, kurumları ve süreçleri cinsiyet yönünden anlamayı hedefleyen feminist halk bilimi, cinsiyet ilişkilerini bir sorun olarak görerek, toplumsal cinsiyet olgusunun haksızlıklar, gerilimler ve çelişkiler ile nasıl ilişkili olduğunu anlamaya çalışmalı, çözümlemelerini daha çok insanlar tarafından sonradan yaratılan statü eşitsizliğine vurgu yaparak derinleştirmeli ve insan müdahalesi ile bu durumun değiştirilme olasılığını tartışmalıdır.

Kaynakça

Aktaş, G. (2013). "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak". Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30/1: 53-72.

Azadowski, M. (2002). Sibirya'dan Bir Masal Anası. (Çev. İlhan Başgöz). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Berktay, F. (2000). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis Yayınları.

Demir, Z. (1997). Modern ve Postmodern Feminizm. İstanbul: İz Yayıncılık.

Donovan, J. (2014). Feminist Teori. (Çev. Bora Aksu; Meltem A. Gevrek; Fevziye Sayılan). İstanbul: İletişim Yayınları.

Emiroğlu, K.-Aydın, S. (2009). Antropoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Farrer, C. R. (1975). "Introduction: Women and Folklore, Images and Genres". The Journal of American Folklore, 88/347: V-XV.

Güçlü, S. (2012). "Feminist Metodoloji Tartışmaları". Mediterranean Journal of Humanities, II/1: 107-120.
İmançer, D. (2002). "Feminizm ve Yeni Yönelimler". Doğu Batı. 5/19: 151-169.
Karaduman, A. (2006). "Kadın Araştırmalarında Yeni Yaklaşımlar II". Kadın Çalışmaları Dergisi, 3: 89-93.
Kousaleos, N. (1999). "Feminist Theory and Folklore". Folklore Forum, 30, 1/2: 19-34.
Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
Mies, M. (1995). "Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru". (Çev. Ayşe Durakbaşa). Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem. (Ed. Aynur İlyasoğlu, Serpil Çakır ve Necla Akgökçe). İstanbul: Sel Yayıncılık, 48-67.
Mills, M. (1993). "Feminist Theory and the Study of Folklore: A Twenty-Year Trajectory toward Theory". Western Folklore, 52, 2/4: 173-192.
Özbudun, S. ve diğerleri (2005). Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar. Ankara: Dipnot Yayınları.
Reiter, R. (2014). Kadın Antropolojisi. (Çev. Bürge Abiral). Ankara: Dipnot Yayınları.
Sevim, A. (2005). Feminizm. İstanbul: İnsan Yayınları.
Shuman, A. (1993). "Gender and Genre". Feminist Theory and the Study of Folklor. (Ed. Susan Tower Hollis, Linda Pershing, M. Jane Young), Urbana: University of Illinois Press, 71-88.
Yolcu, M. A. (2014). Türk Kültüründe Evliliğe Bağlı Tabu ve Kaçınmalar. Konya: Kömen Yayınları.